

A romániai Fekete könyv magyarul

Matatias Carp: Holocaust Romániában 1940-1944.

Budapest, Primor kiadó 1993. 290.

Matatias Carp a fasiszta diktatúra éveiben (1940. szeptember - 1944. augusztus) főtitkára volt egy olyan zsidó országos csúcsszervezetnek, a Romániai Zsidó Hitközségek Szövetségének, amelytől a zsidók joggal várták azt, hogy érdekeiket a lehetőségek szerint képviselje, sőt érvényesítse, amelyre ugyanakkor a nyíltan antiszemita kormányzatnak is szüksége volt, hogy sokszor baljós intézkedéseit továbbítsa, azoknak a zsidó lakosság soraiban érvényt szerezzen. Ezen igencsak kényes poszton Carp legfőbb munkatársa volt annak a Dr. Wilhelm Fildermann-nak, aki korábban az Országos Zsidópárt listáján megválasztott országgyűlési képviselő volt, majd pedig mint a hitközségek országos szövetségének elnöke, időnként az államfővel, Ion Antonescu marsallal kellett, hogy tárgyaljon. (A szerep, amit e két férfiú a Szövetség élén felvállalt, hogy ugyanis ne csupán közösségük érdekeit képviseljék a hatalom előtt, hanem egyúttal a nyíltan ellenséges hatalom utasításait is közvetítsék a közösség felé, kétségtelenül nagyon kényes szerep volt. Ezért szükséges itt megjegyezni, hogy a jelek szerint e szerepet mind Fildermann, mind Carp tisztességgel töltötték be.)

Főtitkári funkciójának ellátása során, Carp oly közelről és annyira hitelesen ismerte meg a román fasiszta állam antiszemita programját, a zsidó lakosság kiirtására irányuló terveinek előkészítését és lebonyolítását, mint nagyon kevesen rajta kívül. Megkülönböztetett helyzetét felismerve, feladatul tűzte maga elé, hogy összegyűjtse és az utókor számára megőrizze mindazt, amit közössége sorsának alakulásáról megtudhatott. Ezért vezetett éveken át naplószerű feljegyzéseket a tényekről és eseményekről. Ezért nem csupán őrizte és rendezte a szövetség rábízott irattárát, de igen célszerűen fejlesztette és gazdagította is minden lehetséges rögzített információval, például az eseményeket és szereplőket megörökítő gazdag fényképgyűjteménnyel. Más fontos dokumentumokat, amelyeket ismert, vagy csak tudott létezésükről, de nem szerezhette meg gyűjteményének, lelőhelyükön, a különböző hivatalok és intézmények (minisztériumok, törvényszékek, katonai és csendparancsnokságok stb.) irattáraiban tartott számon, onnan szerezte meg fotókópiájukat a fasiszta bukása után. Így történt, hogy a negyvenes évek derekán Matatias Carp felbecsülhetetlen értékű információval és dokumentummal rendelkezett a zsidók romániai üldözéséről és tömeges megsemmisítéséről a fasiszta diktatúra éveiben.

Az I. kötet előszavában Carp beszámol arról, hogy gyűjtésre érdemes dokumentumnak tekintette a témájába vágó nyilatkozatokat, rendeleteket, közleményeket, jegyzőkönyveket, a hivatalos és nem hivatalos leveleket, táviratokat, kivizsgálásokról vagy megbízások elvégzéséről szóló írott jelentéseket, tanúvallomásokat, bírósági határozatokat, ítéleteket, adás-vételi szerződéseket, öngyilkosságot bejelentő nyilatkozatokat stb. Az iratoknak ilyen körét eredetiben, fotókópiában vagy az eredetinek a lelőhelyét és szövegét (betű szerint) ellenőrzött másolat (kimásolás) formájában gyűjtötte. Hogy fényképeket (melyeknek jelentős részét német katonák felvételei alkották) csak a helyszín és a képen szereplő személyek azonosítása után sorolta be gyűjteményébe. Hogy 1940 júniusában kezdte el a

dokumentumok gyűjtését, az összegyűlt anyagot 1943 tavaszán kezdte el rendezni, és hogy e munkában egyetlen segítőtársa a felesége volt.

Ezt az anyagot aztán három kötetben, három egymást követő éven át (1946, 1947, 1948) sietve publikálta is. Elsietve - mondták akkoriban finnyásabb filológusok, átgondoltabb szerkesztést, jobb tudományos apparátust kérve számon a kiadványon. (E kritika inkább csak az első kötetre érvényes, mely valóban kissé ömlesztve kínálja anyagát.) Csakhogy a történelem e filológusi igényességgel szemben a sietős Carpot igazolta. Ezek a kötetek így fértek bele az időbe. Ha az igényesebb szerkesztés kedvéért később készültek volna el, már nem jelenhettek volna meg. Hiszen jól tudjuk, mily hamar jött el az ideje Romániában annak, hogy a Carp-dokumentumok a könyvtárak tiltott gyümölcsevővé váltak.

Egyebek mellett a Carp-köteteknek a közkönyvtárakból való kivonása (és bezúzása), a dokumentációs könyvtárakbeli zárolása fontos előfeltétele volt annak, hogy az akkor éppen vörösben restaurálódó román totalitarizmus, a Romániában mindig kényes zsidókérdés ügyében (is) megetesse a maszlagot a román társadalommal. A demagógia most is az emberi gyarlóságot célozta meg, olyasmit állítván, amit az emberek szívesen hisznek el. Így szólt: miközben a háború évei alatt, szerte Európában pusztították a zsidóságot - s amint ez köztudott, különösképpen a szomszédos Magyarországon (és az akkor odacsatolt Észak-Erdélyben) -, Romániában ilyesmi nem történt. Hála a román nép emberségének, veleszületett humanizmusának, Románia 350 000 zsidó lakosa életben maradt.

Carpnál ez a román mérleg - zsidó-ügyben - a maga statisztikáinak összegzése nyomán másképp mutat. Azt írja Carp egy helyt, hogy miközben a mai Románia területén valóban életben maradt 350 000 zsidó, másik majdnem annyit, vagy talán még 350 000-nél is több zsidót, moldvai, besszarábiai, bukovinai vagy éppen a Dnyeszteren túli illetőségűt, nőt és férfit, öreget és gyermeket vagy a lakóhelyén rendezett vérfürdők során ölték meg a román fasiszták, vagy a Dnyeszteren túlra irányított konvojok útvonalán, vagy a lágerekbe zsúfolva irtották rendszeresen, illetve hagyták ellátatlanul veszni őket. Ezzel kapcsolatban Carp még a következő fontos körülményt hangsúlyozza: a második világháború évei alatt, Romániát kivéve mindenütt Európában, csak német katonai megszállás körülményei között került sor zsidók tömeges kiirtására vagy deportálására. Ennek sajátos példaként említi Olaszország és Magyarország esetét. Romániában viszont sosem volt német katonai megszállás. A román fasizmus nem is német követelésre vagy kívánságra, hanem saját kezdeményezésből irtotta a zsidó lakosságot. Mondhatni szorgalmi feladatként. Zömét az 1941. és az 1942. években. (Az itt összefoglaltak kifejtettebb formában a Carp-dokumentumok III. (Transznisztria) kötetének 7-16. lapjain, magyarul: recenzált kötetünk 185-201. lapjain olvashatók *Történelmi áttekintés* cím alatt.)

A 350 ezret megközelítő, de lehet, hogy azt meg is haladó számú áldozat a dokumentumokból kiszűrhető egzakt vagy megközelíthetően egzakt adatok összegezéséből adódik. (A fennmaradt dokumentumokból megközelítő pontossággal állapítható meg az 1941. nyári-őszi vérfürdők és halálmenetek áldozatainak a száma. A Dnyeszteren túli lágerekbe deportáltakról, valamint a kiürítéskor visszatértekről listák készültek, a veszteség egyszerű összevetésükből megállapítható. Sokkal nehezebb volt Bukarestből felbecsülni a Dnyeszter és a Bug közötti terület, ama Transznisztria - Mogilev, Tiraszpol, Ogyessza méretű városok - őshonos zsidóságának a veszteségét.)

Hogy miként összegeződnek a mártíriumnak e statisztikai és hogy milyen hibalehetőséggel kell számolni, azt a iași-i pogromot taglaló II. kötet két dokumentumának összevetésével próbálom érzékeltetni.

Az adatok szerint a iași-i pogromnak (a városban június 28-29-én tombolt) legkevesebb nyolcezer halálos áldozata volt. De lehet, hogy tízezer vagy még több. Amikor a városban a tömegkivégzéseket leállították, a razziákon összeterelek közül még életben volt 4300 vagy 4 500 személy. A helyi hatóságok akkor, bukaresti főnökeikkel egyetértésben úgy határoztak, hogy ezeket deportálni kell, és június 30-án két vonatszerelvénybe zsúfolva, csendőr-keret kíséretében el is indították őket. Arról azonban csak később született döntés, hogy a szállítmányt Calaraș város katonai gyűjtőtáborában kell kirakni. A két halálvonat - a pogromról szóló beszámolók ezen a néven tartják számon - egyhetes bolyongás után érkezett meg a Iașitól talán 400 kilométerre (Bukaresttől délre) fekvő calarași-i célállomásra. A kötet két dokumentuma, a 64-es és az 57-es számú erről az útról szól, és a következő adatokat közli:

A 64-es dokumentum a iași-i csendőrparancsnokság 1941. július 6-i titkosított jelentése bukaresti felettes szervének. Jelenti, hogy június 30-án két vonatszerelvény indult Iașiból Calarași célállomásra. Az első szerelvény 2500 zsidót szállított, ebből útközben meghalt 1194. A másik szerelvény 1900 zsidóval indult útjára. E szerelvényről Tirgu Frumos állomáson 650 hullát távolítottak el, Mircești állomáson pedig további 327-et. (A jelentés szerint tehát összesen 977-et.)

A másik, a kötetben az 57-es számot viselő dokumentum az első szerelvényt kísérő csendőr-keret parancsnokának, Triandaf Aurel tartalékos csendőrhadnagynak 1941. július 9-én kelt részletes jelentése a június 30-án rábízott feladat elvégzéséről. A jelentésből kiderül, hogy a vonatot kísérő keret 30 csendőrből és még egy altisztból állt, az ő parancsnoksága alatt. Átvettek Calarașiba szállítás végett egy 35 vagonból álló szerelvényt 2530 zsidóval (a 64-es dokumentum szerint csak 2500!). Az út során a szállítmány létszáma a következőképpen módosult: Július 1-jén Tirgu Frumos állomáson eltávolítottak a szerelvényről „körülbelül” 645 hullát. Július 2-án Mircești állomáson „körülbelül” 327-et. Saboani (a csángó Szabófalva) állomásán „körülbelül” 300-at. Romaniban előbb 47-et, majd még 6 hullát. Maraseștiben 10-et, Inotești-ben 40-et. Ezután, július 6-án délután érkezett meg a szállítmány a célállomás Calarașiba, ahol a 23-as gyalogezred napos tisztjének, az ezredparancsnok jelenlétében átadtak 1011 élő zsidót, 69 haldoklót és 25 tetemet. A jelentés még beszámol arról, hogy útközben két zsidót lelőttek, szökés kísérlete közben. Ha ennek utánaszámolunk, összeadunk és kivonunk, akkor kiderül, hogy az induláskor átvett 2530-ból 48 még hiányzik. Sikerült volna megszökniük? Vagy a júliusi kánikulában az oszlásnak indult hullák megszámlálása nem volt hibátlan? Hol tartasuk számon, melyik rubrikában ennek a negyvennyolc embernek az életét?

A magyar Carp-kötet kritikájaként kifogásolom, hogy bizonyos lényeges arányok megváltoztatása és fontos összefüggések elhomályosulása következtében az eredeti munka lényeges összetevői sikkadnak el a magyar kiadásban.

A magyar Carp-kötetbe a román kiadás II. és III. kötetéből (ahol a lényeg, a dokumentumanyag, már elkülönítve, az összterjedelem több mint kétharmadára rúg) összesen 183 lap kurrens szöveg fért be. Ám ebből csupán 44 lapot tölt meg néhány, sajnos nagyon megcsonkított, leszegényített dokumentum. A román kiadás 2:1 aránya tehát itt fonákjára fordult, átcsapott 1:3 arányba! Ennek megfelelően a kommentáló

kronológiafejezetek itt (*Az események időrendje* cím alatt) 106 lapon a kötet gerincét alkotja. Ugyanakkor a lapokon egyáltalán nem találunk olyan konkrét utalást a tárgyalt témához kapcsolódó valamely dokumentumra, mely az olvasót párhuzamos tanulmányozásra készítené, amely - mint az előbbiekből már kitűnt - az anyag teljes és igazi birtokba vételének a módja.

Talán ennyiből is kiderült, hogy amit Carp két részből álló szerves egységnek tekint, az a magyar kötetben két egymástól teljesen elválasztott, egymásra nem vonatkozó külön egységként jelenik meg. Ami Carpnál csak segédeszköz a publikált dokumentumok szolgálatában, az a magyar kiadás súlyponti eleme. És ennek még más hátulütője is van.

Matatias Carp nagy jellem és kiváló intellektus (mint ilyen fontos történelmi források jó szemű feltárója) volt. E kvalitásainak köszönhetően vállalt feladatát sikerrel elvégezte. Aki ismeri hagyatékát, ezért csak tisztelettel gondolhat rá. Nem csak zsidó közössége. Nagy jellem és kiváló intellektus. Ám nem volt a tollnak mestere. Érvelése rendszerint kifogástalan, szerkesztése jól áttekinthető, s még sorolhatnánk egyéb erőseit is. Ám szövege - olykor csikorog. Sokszor megfogalmazza, hogy ő csak a szikár tényekre korlátozódik, hogy nincsenek irodalmi ambíciói, hogy tudatosan kerüli a szónokiasságot. És az olvasónak nincs is oka kételkedni ezen igyekezetének őszinteségében. Ám a tények tárgyyszerűsége törekvő krónikása a következő bekezdésben már nem tudja megállni, hogy egyébként érthető és indokolt indulatát, a népe gyilkosával szemben érzett megvetését, haragját és keserűségét ne nyilvánítsa kemény jelzők formájában. Egyetlen fél oldalról írtam ki a következő jelzőket (a jelzett szó zárójelben követi a jelzöt): átkozott (gyilkosok), vadállati (cselekedet), pokoli (terv), gyalázatos (határozat), határtalan (gyűlölet), eszeveszett (gyűlölet). Nem mondom, hogy ezek a jelzők ne lennének találóak, jogosultak. De azt igen, hogy a szöveg megbélyegző jelzők halmozása nélkül hatásosabb, a szerző elmarasztaló ítélete meggyőzőbb lenne.

Elgondolkoztat: mi lehet az oka annak, hogy Carp stílusbeli gyarlóságai, bár korábban sem kerülték el figyelmemet, mégsem zavartak különösebben, csak most sértik annyira fületem. Talán azért-e, mert stílusvétségekre anyanyelvemen érzékenyebb vagyok? Talán, mert a román nyelv inkább tűri, például a szövegnek jelzőkkel való túlterhelését? Lehet. De gondolok egy másik lehetőségre is. Amikor a kronológiát és dokumentumot együtt, párhuzamosan olvasom, előbbi eligazító információként, mintegy pótlólagos kommentárként a fontosabb utóbbihoz, akkor olvasáspszichológiailag vajon nem az történik-e, hogy a fontosabb háttérbe szorítja a másodlagos fontosságút, s ezzel egyben annak stiláris hiányosságait is? Illetve - színének a visszája - az eredetiben másodlagos szerepet betöltő szöveg fővonulattá rangosításával, súlyának, jelentőségének eltúlzásával, annak hibáit és hiányosságait is reflektorfénybe állítjuk.

Fentiek kapcsán előbb néhány szót egy szerkesztői dilemmáról. Adott esetben (amikor megformálását tekintve kifogásolható, sok helyt redundáns, egyébként kiegészítő, magyarázó szerepet betöltő a szöveg) javíthat-e, szigorúan ügyelve arra, hogy a szöveg információs értéke jottányit se csorbuljon, megstilizálva, feszesebbre fogva azt, vagy pedig fétisként kell, hogy respektálja az örökölt formát. Adott esetben én a szövegbe teljes felelősséggel beavatkozó szerkesztő mellett voksolok.

Másrészt - továbbra is a fentebb kifejtettek alapján - a magyar Carp válogatásának - szerkesztésének koncepciójáról: nem tartom szerencsésnek azt a válogatást, amely a rendelkezésre álló anyagból ezt a kötetet állította elő. Ebben a terjedelemben a lényegét

sokkal inkább kifejező, sokkal nagyobb hatásfokú válogatást is el tudok képzelni: Olyat, melynek nagyobbik része dokumentumokból áll.

Mely dokumentumokból? Amikor Romániában a háborús bűnös államfő és hadvezér nemzeti hőssé avatása folyik, mindenekelőtt azon dokumentumokból, amelyek Antonescu tábornoknak a zsidó genocídiumban viselt személyes felelősségét, kezdeményező szerepét bizonyítják.

E tekintetben a jelenlegi válogatás enyhén szólva kétbalkezesnek bizonyul. Közül két, a vég kezdetének idejéből, 1944-ből datált Antonescu-szöveget. Az egyik: újévi napiparancs a hadsereghez 1944-ből (a kötetben tévesen 1941. január 1-jével datálva. Vö. a 287. lapot a Carp III. kötet 391. lapjával). Ebben Antonescu megdicséri katonáit, és humánusnak minősíti magatartásukat a megszállt területeken (melyeket a sztálingrádi fordulat óta folyamatosan kiüríteni kényszerülnek). A másik egy levél 1944. február 4-ről, melyben Antonescu nem kevesebbet állít, mint hogy a besszarábiai stb. zsidókat a helyi lakosság pogromja elől mentette meg, amikor áttelepítette őket a Dnyeszteren túli táborokba (288-29. vö. Carp III. 458). E szövegek cinizmusát hivatott érzékeltetni két négy-négy soros fragmentum Antonescunak két, 1941-ben (július 8-án, illetve október bân) elhangzott beszédéből (285. vö. Carp III. 92. és 143). A korábbi szöveg egy minisztertanácsban tartott beszédéből való. A magyar kiadás csak egyharmadát hozza a román kiadásban olvasható szemelvénynek. A kimaradt részből idézném Antonescu következő épületes szavait: „történelmünkben még nem volt ily kedvező alkalom” a zsidóktól való megszabaduláshoz, és e megállapítás közvetlen folytatásaként, mintegy megszabadulás módszerét ajánlva: „ha kell, használják (tudniillik a katonák) a gépfegyvereket.”

Amennyire kilóg ez a gépfegyver-motívum a beszéd egészének, a hallgatóságához jobban alkalmazkodó, ennél „akadémikusabb” stílusából, annál szervezettebben illeszthető bele a hatalom második emberének, a belügyminiszter Mihai Antonescunak egy öt nappal korábbi megnyilvánulásába, bizonyítván, hogy egyeztetett szereposztás, csapatmunka jellemezte államfő és belügyminisztere együttműködését. A tábornok a minisztertanácsnak esetleg „maradibb” tagjait szoktatta - a régi rómaiak nagyságának sajátosságával példálózva - a gépfegyveres megoldás gondolatához. Mihai július 3-án a Belügyminisztériumban, a terepre irányítandó kiszemelt végrehajtók előtt tartott eligazítást. (Előadása broszúrában is megjelent *Irányelvek és utasítások a Besszarábiába és Bukovinába kinevezett közigazgatási felügyelők és hadbírók számára* címen. (Ez a beszéd szó szerint kimondja: etnikai tisztogatási akció kezdődik, minden zsidó eltávolítása Besszarábiából és Bukovinából, kényszerkitelepítés útján, ugyanakkor körülírva bár, de féke nem érthetően, pogromok megrendezésére buzdít. Ez is a soha vissza nem térő, szerencsés történelmi pillanatot (ti. a frontátvonulás zűrzavarát) hangoztatja. Aki ezt elszalasztja, saját népe ellen vétkez. Tehát: könnyörtelenséget követel meg a végrehajtásban, óva intve hallgatóságát: senki szívét meg ne lágyítsa holmi humanitárius filozófia, amely csupán egy hatalomra törő idegen faj eszköze, céljainak eléréséhez.

A iași-i pogrom nyomában és nyilván az ottani tapasztalatokra alapozva, így indították el a következő hullámot. Carp statisztikai adatai szerint a következő három hónap alatt (a frontátvonulás és a megszállt területek birtokbavételének zűrzavarában) Moldvában és a román katonai közigazgatás Bugig terjedő területén, román katonai és csendőri alakulatok tisztogató akcióinak legalább 150000 zsidó halálos áldozata volt.

Ennek során, amikor szükségesnek mutatkozott, akkor a mocskos munkát a legfőbb állami és katonai tekintély szentesítette: 1941. október 27-én minden központi lap, nyomukban pedig az egész román sajtó Ion Antonescu útszéli uszítását közölte. Ebből a kivégző osztagok tagjai az ország első emberétől kaptak felmentést: a zsidók a bűnösök, ők, a katonák csak ezeket a bűnöket torolják meg, az igazság nevében. És az Antonescu-cikk nyomán, mintegy jeladásra, az országot elöntötte a minden korábbinál fékeveszettebb antiszemita izgatás hulláma. (Az az Antonescu szöveg, amely a hecckampányt beindította, tulajdonképpen forma szerint válaszevél Dr. Fildermannak két hozzá intézett levelére. A magyar Carp *Események időrendje* című fejezete említi is a Fildermann-leveleket. De hiába keresnénk, hiányzik belőle a hírhedt Antonescu-szöveg, ez a minden másnál meggyőzőbb és hitelesebb dokumentuma Antonescu vérbeli antiszemitizmusának, pogromra spekuláló logikájának, az elpusztított zsidókért viselt történelmi felelősségének. Hogyan maradhatott ki belőle? (Lásd Carp III. 135., 136., 152., 183-188.)

Hogy mién fontos esetünkben Antonescu és legfőbb cinkosainak a leleplezése? Azért, mert egy ilyen gyűjtemény természetesen maguknak az áldozatoknak a sorsát kell, hogy perdöntő dokumentumok segítségével bemutassa: Ennek során pedig megkerülhetetlen a végrehajtás legkülönbözőbb szintjein működő szörnyetegek és egyéb nyomorultak felelősségének a kérdése (az emberek begyűjtését, gettózását irodájából telefon útján irányító megyefőnöktől vagy vezérkari tisztól a halálmenetek csendőrkereének parancsnokáig vagy a tömegkivégzéshez gépfegyver mellé rendelt katonáig). Egy ilyen tetemrehívás pedig csak úgy lehet tisztességes, ha a legfőbb bűnösök, a bűnök megtervezői és elrendelői felelősségének fényében történik. Az egészből világossá kell, hogy váljon, hogy Antonescunak és rendszerének nemcsak az áldozatokkal szemben megbocsáthatatlan a bűne, hanem azokkal szemben is, akikkel a piszkos munkát elvégeztette, akiket közönséges gyilkosokká, gyújtogatókká, minősített fosztogatókká züllesztett a feladat, melynek végrehajtására kijelölték őket, bűnözőkké tette a szerep, amelyet kiosztottak rájuk. Ezeknek egy része úgylehet szívesen vállalta a martalóc-szerepet, másik része, valószínű, hogy nem. De ezeknek is, azoknak is attól kezdve, hogy belesodrótak és csinálták, valamilyen módon azonosulniuk kellett szörnyű szerepükkel. Velük pedig hozzátartozóik azonosultak, hiszen nem olyan könnyű a fiút, a testvért, a hitvest megtagadni, mert bűnös. Mindenki, aki valamiképpen belekeveredett ebbe a szörnyűségbe, hajlott arra, hogy a tett igazolásával szabaduljon a bűn ódiума alól. És így, minél több egyszerű embert tett a rendszer bűneinek részesévé, annál több akadállyal torlaszolta el a nemzet elöl a megtisztulás útját. Így vált Antonescu és rendszere felelőssé a zsidóság ellen elkövetett szörnyű bűnök mellett, a román nemzet erkölcsi romlásáért is.

Egy ilyen gyűjteményből nem hiányozhatnak a 350 000 túlélő életben marada hiteles történetének dokumentumai sem. Mert az nem a román kormány szándéka szerint történt (ahogyan sokan ma is szeretnék beállítani), hanem a sztálingrádi fordulat következményeként. Antonescuék, amikor 1941 nyarán elkezdték, 1943 végéig tervezték befejezni Románia teljes zsidótlanítását. (Erről is vannak dokumentumok.) E program keretében az 1942. augusztus 8-tól október 12-ig tartó időszak volt különösen drámai.

Ekkor két terv is versengett egymással. Az egyik a Gestapóé volt. Eszerint 1942. ősztől legalább ezer zsidót szállító vonatszerelvény indult volna kétnaponként a moldvai Adjud vasútállomásra a Lengyel Kormányzóságban lévő Belzece. Antonescu katonai diktatúrája viszont továbbra is presztízs-ügynek tekintette a zsidókérdés önerőből való

megoldását. Elébe vágva a berlini kezdeményezésnek 40 000 dél-erdélyi (Temesvár, Arad, Belényes, Torda, Segesvár, Brassó vámsokbeli) zsidónak Transznisztriába való deportálását irányozta elő 1942. őszre. E terv végrehajtása többször is csak hajszálon múlt. Carp beszámol a Vatikán és Svájc bukaresti ügyvivőinek, Elena anyakirálynőnek és a nagyszebeni ortodox pátriárkának, továbbá Antonescu házi orvosának halogató intervencióiról, Fildermannék bonyolult tárgyalásairól, mígnem október 12-én sikerült elérni, hogy a kormányzat a műveletet tavaszra halasztotta. Tavasszal pedig, a sztálingrádi fordulat után a deportálás gondolata már elvesztette vonzerejét a kormány számára. (Carp III. 235-242. és 246- 253. old., ill. a 150-153. sz. dokumentumok.)

A dokumentumoknak egy ilyen, lényegre törő, jó kiválogatása olyan gyűjteményt eredményez, amely intenzitásában, sűrítmény voltában, a három kötet teljes dokumentumanyagával szemben, még bizonyos többletértéket is képviselne. Fontos összefüggések, melyek eredeti helyükön belemosódnak a dokumentumok ömlesztett halmazába - ezen alig segít a kronológia semleges rendezőelve - egy jól megszerkesztett válogatásban markánsan kirajzolódna. Könnyebben szervesülnének konvergáló, egymást értelmező egésszé, amely minőségileg több, mint alkotó részeinek összessége.

Csak a dokumentumok ily kiválogatása, belső tagolódásuk szerint való elrendezése, megszerkesztése utáni művelet lenne a rájuk vonatkozó Carp-információk és -kommentárok összegyűjtése, nem csak a Történelmi kronológia-fejezetéből. (Ezeket a szerkesztő, ha a mai olvasó jobb tájékoztatása végett szükségesnek véli, még további információkkal is kiegészíthetné, természetesen feltüntetve, hogy ezek már nem Carptól származnak. (E tájékoztató-magyarázó rész terjedelmi korlátjául szabnám, hogy - Carp szellemében - lehetőleg ne legyen több, mint a kiválogatott dokumentumok mennyiségének a fele. Megkívánnám továbbá, hogy ugyancsak Carp szellemében, sőt a II. és III. kötet adott mintája nyomán a magyarázó szöveg és a dokumentumblokkok úgy különüljenek el, illetve kövessék egymást, hogy egyben szervesen össze is kapcsolódjanak. Miként Carpnál: a magyarázó részek sűrű jegyzetszám-utalásaival a dokumentumokra.

Az így megszerkesztett kötet élére igényes bevezető tanulmány kívánkozik.

Ezt a könyvet elsősorban Romániában a román olvasó számára kellene megjelentetni románul. A fordító Takács Ferenc is ezzel a gondolattal zárja előszavát, és egy román író, Cornel Nistorescu súlyos szavait idézi, melyeket ezen eltitkolt bűnök megismerésének döbbenete váltott ki belőle. Romániában egy ilyen könyv persze nagy vihart keltene. De talán, legalább részben - tisztító vihart. Történelmének talán legnagyobb válsága idején egy ilyen kiadvány (sok ilyen kiadvány) a románság nemzettudatának tisztulásában tölthetne be nemes szerepet. Ottani megjelenését lelkesen üdvözléném. És szívből gratulálnék azon bátor románoknak, akik ezt a feladatot elvállalnák.

Magyarul, ugyanez - megint másképp mutat: kissé pótcselekvésnek tűnik. Emellett engem még külön is zavar az a körülmény, hogy minálunk akadnak, akikből ez a könyv katarzis helyett inkább a szomszéd kecskéjével kapcsolatos kevésbé magasztos gondolatokat vált ki. Ami persze még nem elegendő ok kétségbe vonni egy ilyen könyv magyarországi kiadásának létjogosultságát.

De ha már szóba jött a Carp-anyagnak más nyelvre való fordítása, befejezésül erről itt annyit, hogy szerintem, amióta román nyelven megjelent, tulajdonképpen azóta késik Carp teljes dokumentum-gyűjteményének korszerű tudományos apparátussal és bő

Regio – Kisebbség, politika, társadalom 1993. 4. évf. 4.sz.

magyarázó jegyzetekkel ellátott kiadása egy világnyelven, például angolul, hogy ez a rendkívüli értékű anyag hozzáférhetővé váljék a téma minden szakkutatója számára. Ez lenne ma is a Carp-anyaggal kapcsolatos legfontosabb feladat. De ennek a teljesítése nem miránk vár.

Tóth Sándor